Пише: Јован Б. Душанић
субота, 10 јун 2023 01:40

„Нико се не може надати да ће разумети економске појаве неке епохе, укључујући и садашњу, ко адекватно не влада историјским чињеницама и адекватном дозом историјског смисла или онога што можемо назвати историјским искуством.“

J. A. Шумпетер, *Историја економске анализе*

Да би се нашли адекватни одговори на изазове са којима се свет суочио на почетку 21. столећа, а који су везани са актуелну глобалну економску кризу, неопходно је разумевање суштине и основних узрока који су до тога довели како би се могле предузети адекватне мере за њено елиминисање. У супротном, криза ће се вратити, вероватно са још разорнијим последицама. Актуелну глобалну економску кризу многи пореде са кризом из тридесетих година прошлог века, тврдећи да је садашња криза само савремена верзија кризе од пре скоро једног столећа.

Последице кризе из тридесетих година прошлог века биле су катастрофалне. Дошло је до огромног пада БДП-а, незапосленост је достигла невероватне размере, депресија је трајала све до Другог светског рата, берзански индекси су се веома споро опорављали и максимални ниво из 1929. године био је достигнут након више од четврт столећа – на самом крају 1954. године. Она је распршила илузију либералног капитализма о функционисању „невидљиве руке“ тржишта. [1]

Доларска алхемија

Нажалост, велика већина аутора како у Србији, тако и у свету актуелну кризу третира као последицу законитих колебања привредних циклуса (такозвани Кондратјеви циклуси) [2] који су својствени капитализму „као што су земљотреси својствени геологији Земље“, односно „као прехлада или грип у организму“, а да се основни узроци мењају од једне до друге кризе. Тако се и актуелна светска криза третира као последица слома тржишта стамбених кредита у САД који је изазван дерегулацијом финансијских тржишта и банкарског система.

Сматрам да се овде не ради о конјуктурној него системској кризи, односно не присуствујемо само једном у низу законитих привредних циклуса који ће проћи без неких већих последица као „прехлада или грип у организму“, него да је овде реч о много озбиљнијој системској кризи, која означава почетак завршнице једног историјски значајног хегемонистичког циклуса САД [3] који је свој успон започео у другој половини 19. века, а врхунац достигао са завршетком два светска рата у 20. столећу (који нису вођени на територији САД и у којима су њени конкуренти доживели огромна ратна разарања). Из Другог светског рата САД су изашле као хегемонистичка сила на војном, политичком и економском пољу и биле у стању да одлучујуће утичу на креирање светског устројства према сопственим интересима.

Такву хегемонистичку позицију САД су одмах употребиле за изградњу послератне архитектуре новог економског поретка (који ће одговарати њеним хегемонистичким интересима), а у чије темеље је уграђена „конструкциона“ грешка чије последице су данас очигледне. Други светски рат је још трајао, а под доминантним утицајем САД створени су темељи послератног уређења међународних економских односа. На конференцији у америчком месту Бретон Вудсу (*Bretton Woods*) 1944. године донета је одлука о оснивању Међународног монетарног фонда (ММФ) и Међународне банке за обнову и развој (садашње Светске банке). Америчка национална новчана јединица – долар постао је светски новац. Квоте земаља чланица ММФ-а исказиване су у доларима и уплаћиване у доларима или злату. У исто време паритети националних валута исказивани су у злату или доларима.
[4]
Америчка централна банка, односно Систем федералних резерви (
Federal
Reserve
System
),
[5]
гарантовала је конвертибилност долара у злато (35 долара за једну унцу – око 31 грама – злата).

Проблем се не би појавио да су САД емитовале долар у обиму за које су имали покриће у злату. Али они нису могли да одоле искушењу да (зло)употребе могућност која им се пружила, те да увоз реалних ресурса (материјалних добара) из других земаља покривају доларима емитованим без адекватног покрића. Када француски председник Де Гол покушава, крајем шездесетих година прошлог века, да француске државне резерве из долара конвертује у злато, испоставља се да је само око 5 одсто емитованих долара покривено златним резервама. Убрзо након тога САД (1971. године) једнострано укидају конвертибилност долара за злато. Папир је заменио злато, односно долар одштампан на папиру (без реалног покрића) и даље је опстао као светски новац, јер су то САД, због своје економске, политичке и војне моћи, могле да наметну осталима.

Тако смо дошли у ситуацију у којој се чинило да су САД напокон успеле да пронађу чаробну формулу за вишевековне безуспешне покушаје алхемичара да створе богатство из ничега. Американци су сада могли једноставним „штампањем“ долара да долазе до огромних реалних материјалних добара из целога света.

Непосредно после Другог светског рата САД су ову могућност користиле у мањој мери, али како „апетит долази у току јела“, није се могло одолети искушењу да се остварују огромни профити „из ничега“. Да би повећавани апетити могли бити задовољени, САД су (користећи своју политичку, војну и економску силу) предузимале активне мере како би шириле зону коришћења америчког долара, било (1) преко нових територије или (2) преко нових актива трговања. Такво ширење јесте и један од главних разлога процеса који називамо глобализација.

Ширење доларске империје на нове територије

Кроз процес глобализације долази до уништавања националних економских структура (н ационални произвођачи са свим њиховим специфичностима се или уништавају или купују, а затим унифицирају под „међународне стандарде“) и потчињавања светске привреде интересима светске олигархије и транснационалног капитала (по сфери деловања, а по пореклу у основи америчког). По правилу,
противречности између
интереса транснационалног и националног капитала решавају се увлачењем последњег у службу међународних корпорација и стварањем домаће компрадорске елите
[6]
која бива укључена у периферни слој светске олигархије.

У циљу реализације сопствених интереса светска олигархија настоји да ослаби националне системе безбедности и институције државне власти и националног суверенитета (замењујући их међународним правом и институцијама), те уништи националне економске структуре (потчињавајући их интересима транснационалног капитала). То се остварује на различите начине: увлачењем земље у велику дужничку зависност, подстицањем политичке нестабилности и хаотичног стања у друштву (стални притисци и уцењивања), подривањем ауторитета државе и њених темељних институција (владе, парламента, судства, армије...), брисањем националног идентитета (потискивањем националне свести) деструктивним деловањем анационалних страних идеологија, релативизацијом устаљеног система вредности и оспоравањем кључних

националних институција (цркве, академије наука , универзитета…), као и позитивног наслеђа националне историје, корумпирањем и деморалисањем домаће елите, формирањем великог броја невладиних организација (од којих се највећи број, добрим делом, обучава, финансира и подржава из иностранства и има анационалну усмереност), обликовањем јавног мњења кроз средства масовног информисања која се стављају под контролу фактора ван земље (и који представљају својеврсну медијску машину за промоцију компрадора и сатанизацију истинске националне елите) итд.

На економском плану широм света се проповеда и на силу натура доктрина неолибералног тржишног фундаментализма, [7] која се базира на погрешној претпоставци да слободно тржиште, као саморегулирајући систем, снагом своје „невидљиве руке“ ефикасно расподељује ресурсе и осигурава народима света стабилност, мир и благостање. Другим речима ова доктрина се сводила на глорификацију тржишта и елиминисање националне државе и њеног надзора над економијом. На економским факултетима широм света се униформишу уџбеници из којих студенти (уз помоћ тешко математизираних и неразумљивих теорија) [8] уче како владе националних држава економском политиком не могу ништа добро учинити јер је тржиште супериорно. У неразвијеним државама света управљачка и медијски експонирана академска економска „елита“ хорски проповеда доктрину неолибералног тржишног фундаментализма. Неки академски економисти то чине јер се стварно налазе у заблуди, а већина (пре свих, медијски најекспонираније естрадни економисти) због тога што су за то добро награђени од стране светске олигархије. [9]

Ове теоријске поставке су уобличене у један универзални приручник (Вашингтонски договор) [10] којег је требало да се придржавају владе економски недовољно развијених земаља широм света. Реч је наиме о неолибералном програму радикалних економских реформи (разрађеном од стране ММФ-а, Светске банке и администрације САД – Министарства финансија и USAID-а) чији су основни елементи стабилизација, либерализација и приватизација. Он није имао карактер само препорука него је натуран свим земљама које су улазиле у аранжман са ММФ-ом. [11]

Међутим, најразвијеније земље на челу са САД једно проповедају, а раде супротно. [12] Потпуна либерализација била је намењена само за друге земље које су биле потпуно отворене за страну робу и капитал [13], а тржишта најразвијенијих тешко су доступна за робу из неразвијеног света којима на путу стоје скоро несавладиве административне препреке (десетине разних папира –

сертификата, дозвола, потврда, стандардизације и слично), а да не говоримо о честом спречавању да се капиталом из неке од земаља БРИК (Бразил, Русија, Индија и Кина – које се последњих година брзо развијају) купи нека компанија у САД. Исто тако, сведоци смо како смо пре неколико година, по саветима проповедника нове идеологије, по кратком поступку ликвидирали свој банкарски сектор, а данас видимо да најразвијеније земље (како САД, тако и земље ЕУ) огромна средства улажу за спасавање својих пропалих банака.

Када се (крајем осамдесетих и почетком деведесетих година прошлог века) урушио и блок социјалистичких земаља, долар се проширио и на ове територије, те након тога нових територија за даље ширење скоро да више и не постоји, а како је укупна количина материјалних актива ограничена, наступа период интензивног стварања нових актива са којима се тргује на финансијским тржиштима.

Ширење доларске империје на нове активе трговања

Обим финансијских актива у односу на материјалне активе стално расте и достиже забрињавајуће размере. [14] У последњој четврти прошлог столећа појављују се нове финансијске активе – такозвани финансијски деривати или изведене хартије од вредности (као што су форворди, фјучерси, опције), чија се вредност изводи (деривира) не само из вредности материјалних (на пример, сировина – нафта, метали, житарице и слично) него и финансијских актива. Ако финансијске активе на тржишту капитала (акције, обвезнице) и имају неку везу са реалним капиталом, активе са тржишта финансијских деривата представљају чисту виртуелну надградњу над реалном базом.

За традиционалне хартије од вредности (акције, обвезнице) често се каже да представљају папирни или фиктивни капитал, а финансијски деривати фиктивни капитал другог степена [15] који са своје стране озбиљно деформише формирање цена материјалних ресурса. То одлично илуструје огромно колебање цена на тржишту сировина. Њихове цене не одређује понуда и тражња на промптном тржишту сировина, него цене на тржишту деривата где се тргује количинама које неколико пута премашују укупну количину тих ресурса у целом свету. Стално се повећава тражња за ресурсима који физички и не постоје у том обиму, а нити за њима у тим количинама постоје потребе у материјалној сфери. Све више се губи веза између реалних материјалних актива и виртуелне трговине на финансијском тржишту која спекулантима доноси огромне профите (и то профите реално ни из чега). [16] Финансијски деривати су постали идеалан инструмент утицаја на кретање тржишних цена којима се повећавала профитабилност спекулативних операција на финансијском

тржишту. Спекуланти свој растући капитал поново улажу на финансијска тржишта (где је профитабилност знатно већа него у реалном сектору економије). На спекулативним операцијама, практично из ваздуха, створена је маса финансијских актива, која је по вредности неколико пута већа од укупне вредности реалног сектора економије. Та разлика се стално повећавала и све више надувавала „ваздушни балон“.

Висока профитабилност спекулација на финансијском тржишту довела је до тога да је постало нерентабилно инвестирати у реални сектор економије, поготово у САД где су и највеће могућности улагања на финансијском тржишту, а инвестиције у реални сектор неатрактивне како због скупе радне снаге, тако и огромних улагања како би се испоштовали високи еколошки стандарди. Огромне количине новца одливају се из производње и капитал се преусмерава из реалног у финансијски сектора привреде или се сели у друге земље са јефтином радном снагом (малих или без било каквих социјалних права) и где се не мора улагати у заштиту радне и животне средине.

Због тога је у САД последњих деценија веома изражен процес деиндустријализације [17]
и производња се пребацује у друге државе, пре свега, на Далеки исток (земље источне и југоисточне Азије) где је цена радне снаге и сада чак 35 пута мања него у САД. С временом су Американци овај регион претворили у своју фабрику, а себе у чудовишног потрошача. Увозећи огромну количину робе, САД ствара и велики спољнотрговински дефицит
[18]
који покривају емисијом долара и доларских хартија од вредности, које са своје стране добрим делом апсорбују исте те земље које због великог извоза робе у САД остварују суфицит спољнотрговинског биланса, повећавајући сопствене девизне резерве које опет држе, добрим делом, у доларима или их пласирају у доларске хартије од вредности. [19]

Међутим, постоји и друга страна деиндустријализације САД. Са овим деиндустријализацијом радна места су се такође селила из САД и код Американаца више не долази до значајнијег раста плата. [20] Просечне плате у САД већ дуги низ година стагнирају (тако су у периоду 2000–2007. године плате расле по годишњој стопи од само 0,01 одсто), па су људи присиљени да се задужују поготово што су многи издаци осетно порасли (на пример трошкови здравствених услуга у истом периоду порасли су за 68 одсто).

Економија САД је и постројена на великој и брзо растућој потрошњи и без велике

потрошње она не би могла да функционише на начин како је то чинила деценијама пре тога, те је било тешко претпоставити да би се Американци једноставно помирили са ограничавањем своје велике и стално растуће потрошње. [21]

Подстицање потрошње и оптимизма као масовне шизофреније

Због тога је било неопходно додатно стимулисати потрошњу што је чињено на разне начине, а пре свега преко јефтиних и лако доступних кредита који су се нудили грађанима САД. Већ три деценије постоји тенденција сталног снижења каматне стопе од стране централне банке САД. Каматна стопа централне банке САД показује сталну тенденцију смањења од почетка осамдесетих година прошлог века (када је износила скоро 20 одсто) да би у јуну 2003. године постепено дошла до 1 одсто и на том нивоу се задржала више од годину дана). Осим јефтиним кредитима велика потрошња становништва је у великој мери подстицана и веома „либералним“ условима под којима су се кредити одобравали, а што се лепо може видети на примеру хипотекарних кредита који су и били један од „окидача“ актуелне кризе.

У САД је 1977. године донет CRA закон (*CommunityReinvestmentAct)* који је имао за циљ свеобухватније обезбеђење кредитних потреба грађана. Овај закон је доживео многе промене и амандмане (1989, 1992, 1994) којима су банке биле охрабриване да одобравају кредите грађанима са ниским и средњим приходима (
low
и
middle
income
) како би и ови слојеви становништва обезбедили себи „кров над главом“. Била је то својеврсна политика „својинске демократије“. Године 1995. донет је можда и најзначајнији амандман на овај закон којим је омогућена такозвана секјуритизација стамбених кредита и продаја хартија од вредности створених по том основу. Поред овог закона (поготово после амандмана на њега донетим средином деведесетих година прошлог столећа) хипотекарној кризи у САД допринела је и одлука из 1999. година којом је укинут GSA закон (Glass-Steagall Act) из 1933. године чиме је избрисана разлика између пословних и инвестиционих банака и уведена потпуна либерализација која је пословним банкама дозволила да се баве берзанским операцијама чиме су омогућене додатне неконтролисане спекулације. Тиме је створена клима за настанак софистицираних финансијских инструмената, који нису ништа друго него опклада, односно коцкање у казину.
[22]

Измењеном финансијском регулативом у САД омогућено је банкама да одобравају и грађанима (који не испуњавају стандардне банкарске критеријуме кредитне способности) такозване сабпрајм (*subprime*) [23] кредите уз „променљиве“ каматне стопе. Ови кредити су често одобравани и без било каквог учешћа зајмопримца (при узимању кредита) и са значајним грејс периодима враћања (одложени почетак отплате кредита). Те мере, као и константно смањење каматних стопа, довели су до огромног раста хипотекарних кредита који у периоду после 2000. године бележе просечан годишњи раст од 10 одсто. Број власника некретнина у САД константно је растао и 2005. године достигао скоро 70 одсто укупне популације. Све до средине деведесетих година прошлог века цене некретнина су расле само у висини стопе инфлације, да би оне у периоду 1998–2006. године порасле за око 150 одсто,
[24]
што је на ово тржиште привукло велики број спекуланата. То је било подстакнуто и пореском регулативом којом је у овој области укинут порез на капиталну добит.

У условима стагнације плата у САД, те значајног пораста цена на храну и нафту 2007. године долази до озбиљних потешкоћа при отплати изузетно великог броја хипотекарних кредита. Поготово што су знатно порасле и камате на хипотекарне кредите, које су са 4 одсто у 2005. години нарасле на 20 одсто крајем 2007. године. [25] Укупан износ хипотекарних кредита у САД (према мартовском издању
The
Wall
Street
Journal
) премашио је износ од 10.000 милијарди долара. Због немогућности отплате кредита хипотекарни дужници се исељавају из кућа и станова који се нуде на продају, те на тржишту долази до пада цена некретнина. У исто време, спекуланти масовно напуштају ово тржиште што додатно обара цену некретнина. Само за неколико месеци крајем 2007. године цене некретнина у САД су пале за 17,5 одсто, а у неким савезним државама (Флорида) чак и за 50 одсто.

Али ово је само један (може се рећи, мањи) део проблема. Много већи проблем лежи у чињеници да је вршена такозвана секјуритизација тих стамбених кредита и продаја хартија од вредности створених по том основу. Тако су проблематични стамбени кредити (одобравани грађанима који нису кредитно способни) конвертовани, односно *„препаковани“* у хартије од вредности које су биле пласиране на финансијском тржишту. Кроз веома сложен процес секјуритизације (у који је укључен велики број банака, инвеститора, консалтинг кућа, маркетиншко-рекламних агенција, брокерско-дилерских фирми, рејтинг агенција, осигуравајућих кућа итд.) врши се и такозвано побољшање квалитета *(„оплемењавање“)* кредита у односу на квалитет базичне активе на којој се он заснива.

Кључну улогу у овом процесу имале су две федералне (савезне) квазидржавне корпорације Фани Меј (*FannieMae – FederalNationalMortgageAssociation*) и Фреди Мек (*Fredie Mac – Federal Home Loan Mortgage Corporation*) [26] које су куповале кредите од банака и вршиле њихово „препакивање“ у хартије од вредности које се пласирале на финансијска тржишта. У исто време, продајући те кредите, банке (уместо да чекају прилив средстава по основу отплате хипотекарних кредита у складу са дугорочним роковима доспећа) одмах добијају новац за одобрене кредите и на бази тог прилива могу одмах да одобравају нове кредите. То је отварало спиралу све нових и нових кредита и довело до велике кредитне мултипликације, [27] а са друге стране откуп и „препакивање“ тих нових кредита брзо су увећавали масу хартија од вредности емитованих на бази хипотекарних кредита.

Поред тога, продајом хипотекарних кредита банке се ослобађају кредитног ризика (ризика наплате кредита), те и не морају да воде рачуна коме одобравају хипотекарне кредите пошто ће ризик наплате пренети на купца тих кредита, [28] а то су углавном били Фани Меј и Фреди Мек који су чинили преко 70 одсто секундарног тржишта некретнина у САД. Фани Меј и Фреди Мек су тај ризик („препакивајући“ кредите у хартије од вредности) са себе брзо преносили и дисперзовали на купце хартија од вредности емитованим на бази хипотекарних кредита, поготову што ове хартије кроз процес „оплемењавања“ од највећих рејтинг агенција (најчешће су то били *Moody's* и *Standard & Poor's*) бивају високо оцењене (најчешће ААА) и још од највећих осигуравајућих кућа (обично је то била највећа међу њима *AIG – American International Group,*

Inc.
) осигуране од ризика. Продајом хартија од вредности Фани Меј и Фреди Мек купују од банака нове кредите, „препакивају“ их у хартије од вредности и „оплемењене“ их продају по целом свету и тако се спирала наставља
[29]
и огромни хипотекарни „балон“ ствара из ваздуха, а ризик лоших („токсичних“) кредита пренет је широм света (на све власнике хартија од вредности емитованих на бази ових кредита).

Пошто су цене некретнина константно расле у дужем временском периоду, а сам процес „препакивања“ и „оплемењавања“ одобрених банкарских кредита је био веома компликован за разумевање и пошто су (како оригиналне, тако и препаковане) хартије од вредности од рејтинг агенција високо оцењиване, а од осигуравајућих кућа и осигураване од ризика, створено је уверење да је реч о квалитетним неризичним хартијама од вредности које носе високе приносе. Високи приноси уз константан раст тржишне вредности ових хартија имали су за последицу да су сви имаоци ових хартија од вредности у својим билансима стања евидентирали раст активе, а у билансима успеха велике профите. [30]

Књижење високих нереализованих профита (крах хипотекарног тржишта показао је да је раст актива био у великој мери „надуван“, те да исказивани – и подељени – профити нису ни постојали) са своје стране представљало је годинама раније (све до краха хипотекарног тржишта) основу за даљи раст цена акција инвеститора који поседују такве хартије од вредности, али и исплату великих менаџерских бонуса, те повећаних дивиденди. [31] У исто време и великој већини грађана (који су традиционално улагали у разне врсте финансијских актива) такође се номинално увећавало богатство и оно је било све више склоно ка повећаној потрошњи. На крају и држава је имала веће приходе од опорезивања због сталног повећања имовине, прихода и потрошње. Тако је све захватио оптимизам као масовна шизофренија, који је у потпуности замаглио слику успешности пословања свих субјеката у овом кругу, где је огромни „балон“ напумпан реално „из ничега“ давао привидну слику привредног раста. [32]

У условима јефтиних кредита и великог раста вредности финансијских актива дошло је до брзог пада штедње и повећања задуживања становништва, односно становништво је више трошило него што су била његова укупна примања. Створен је такозвани „ефекат богатства“ због сталног раста вредности финансијске активе са којом су располагала домаћинства, што је код њих стварало лажан осећај благостања и „тупило“ стимулансе ка штедњи. Већ почетком овог века више од 50 одсто породица у САД имало је свој финансијски портфељ. Уколико цене хартија од вредности брзо расту на финансијском тржишту, онда се ви осећате материјално боље обезбеђеним, лако трошите своја лична

примања и не осећате потребу да штедите (остављате за „црне“ дане) и, са друге стране, лакше се задужујете (поготово када су вам лако доступни јефтини кредити). [33]

Поред тога, у условима јефтиних кредита и брзо растуће вредности финансијске активе подстицана је масовна спекулација на финансијском тржишту, што је све више „прегрејавало“ ово тржиште и додатно „надувавало“ балон. Узимајући јефтине кредите и улажући та средства у хартије од вредности на финансијском тржишту, било је могуће остварити значајну зараду. Често је принос са финансијских тржишта био 2 до 3 пута већи од цене узетих кредита.

Брз раст вредности финансијске активе и високи приноси на улагања на финансијском тржишту довели су до тога да традиционални инструменти штедње (штедни улози у банкама, конзервативни пензиони фондови и слично) брзо губе на популарности и на финансијском тржишту долази до масовног прилива средстава малих инвеститора.

Историја ранијих берзанских криза показује да управо масовна појава на финансијском тржишту малих и неквалификованих инвеститора означава последњу фазу у расту тржишта, те да се велики и квалификовани инвеститори са тог тржишта тада повлаче. [34]
Када прегрејаност финансијског тржишта постане очигледна сви покушавају да продају своје финансијске активе, што доводи до брзог и великог пада њихове вредности. До тога момента, по правилу, прави професионалци су углавном успели да распродају своје финансијске активе и средства су пребацили у безопасније пласмане.

Где је излаз из економске кризе?

У тражењу излаза из велике економске кризе са којом смо се данас суочили треба да пођемо од основних узрочника који су до кризе и довели и које је потребно елиминисати. То значи, пре свега, да је неопходно напустити долар као светску резервну валуту и онемогућити емитовање светског новца без реалног покрића. У исто време неопходно је да дође до „издувавања“ балона, те да се онемогући његово поновно „надувавање“ како бисмо уместо виртуелне имали економију реалних вредности. Због дубине ове економске кризе, али и због отпора моћних (у првом реду САД), који су до сада имали привилеговану позицију и које се не желе одрећи, нереално је очекивати да ће то бити урађено у кратком временском року и без већих отпора.

Већ неколико година присутна је тенденција да многе земље које имају значајније резерве у доларима покушавају да га се „реше“. То чине доста опрезно и поступно јер уколико би покушале да се у кратком року „отарасе“ долара његов курс би вртоглаво пао и резерве тих земаља би се у том односу реално обезвредиле. Кина (која има огромне девизне резерве од близу 2.000 милијарди долара) се већ годинама постепено ослобађа долара, купујући за њега све што се купити може. Последњих година она у многим земљама по свету (нарочито у Африци) купује велика налазишта нафте и других природних богатстава. Поред тога, од развијених земаља све више закупљује модерне технологије и набавља савремену технику. Тако на пример недавно је Кина купила велики број авиона у Европи, при чему је користила веома интересантну схему. Авионе је купила на кредит, а као средство обезбеђења плаћања у залог је дала доларске хартије од вредности које је имала у свом портфељу. На тај начин Кина је успела за неколико година да своје резерве (које су биле скоро 100 одсто у доларима) диверсификује тако да сада скоро половину својих резерви држи у злату или другој валути (на пример, евру).

Шта ће доћи на смену долару, остаје да се види. Неки предлажу повратак златном стандарду, неки стварање сасвим нове међународне наднационалне валуте (како је то предлагао Кејнс још у Бретон Вудсу 1944, указујући на опасност прихватања националне валуте САД за светску резервну валуту), а неки истовремено постојање неколико јаких регионалних валута (евро, рубља, јуан и слично).

Будућа економија мора да буде економија реалних вредности. До ње се мора доћи „издувавањем“ огромног балона виртуелне економије, при чему ће добар део финансијских актива да „испари“. Потребно је отписати све „лоше“ активе и избацити из биланса „вредности“ које у суштини то и нису. [35] Међутим, то у исто време значи да ће многи остати са много мањим вредностима актива од оних са којима су рачунали да располажу. Колика је вредност њихових кућа којима су цене стрмоглаво пале, колика је вредност њихових финансијских портфеља када су се берзански индекси „обрушили“, колики су њихови пензиони рачуни чија су средства пензиони фондови пласирали на финансијска тржишта – само су нека од болних питања која себи многи постављају и покушавају да израчунају своје нагло осиромашење. Уз то многи су остали и без посла, а осталим запосленим се смањују плате. После деценија када се из године у годину све више и више трошило, сада је потребно смањивати потрошњу. Све то ће имати велике дугорочне импликације (и то не само економске).

Прве економске антикризне мере – гашење пожара бензином

Изложили смо, по нашем мишљењу, основне узроке актуелне економске кризе и дали назнаке могућих мера којима би се они елиминисали. Будући да је реч о глобалној кризи, и предузете мере би такође требало да буду глобалне, односно на глобалном нивоу би се морале предузети мере које би довеле до превазилажења кризе. Међутим, на недавно одржаном Самиту Г-8, те Самиту Г-20 (посвећеним глобалној кризи) није било могуће усагласити јединствени став о томе како савладати кризу, те су мере борбе са кризом препуштене појединачним националним државама. То нису успеле да учине ни државе које су регионално интегрисане, као што је то случај са ЕУ. О појединачним антикризним мерама водећих европских држава (В. Британија, Француска и Немачка) писао сам раније, [36] а сада бих се кратко осврнуо на антикризне мере у САД која је и генератор глобалне економске кризе.

Још у току предизборне кампање Барак Обама је истицао да је основни узрок кризе велика дерегулација финансијске сфере и потпуно ослањање на тржиште, те је наговестио веће ангажовање државе како би се криза превазишла. Мере које се предузимају своде се на огромно (до сада више од 1.000 милијарди долара) „упумпавање“ свежег новца како би се спасле велике америчке компаније [37] из (већим делом) финансијског и (мањим делом) реалног сектора, те смањење каматних стопа како би се додатно подстакла потрошња. Пошто је актуелна криза проузрокована управо вишком новца и ниским каматним стопама, тешко да решење може да буде оно што је био извор проблема. Због тога ове мере, посматране са глобалног нивоа, изгледају нелогичне јер ће имати учинак сличан ономе који се постиже гашењем пожара бензином.

Међутим, са становишта интереса САД (бар што се тиче краткорочних, а видећемо како ће то изгледати у дугорочној перспективи) ове мере су логичне и имају за циљ да се (додатним „упумпавањима“) не дозволи значајније „издувавања“ балона, јер би то имало огромне последице, пре свега по САД и њене грађане, мада нас светска олигархија и њени компрадори широм света убеђују да је то у интересу свих јер је привреда САД „локомотива“ светске економије, која се мора спасавати по сваку цену, те да ће она потом (брзо опорављена) цео свет повући путем просперитета. [38] Као што сам раније већ нагласио, „издувавањем“ огромног балона највећи део виртуелне економије ће да испари. Услуге (пре свих финансијске) прве ће да страдају у време „издувавања“ балона, а у САД је око 80 одсто запослених управо у овом сектору.
[39]
Сматра се да ће око 50 одсто сектора услуга да „испари“ како због смањења обима посла, тако и значајног пада цена које су биле, у великој мери, надуване. У условима велике економске кризе коме би у доскорашњем обиму могле да буду доступне фантастично скупе медицинске, адвокатске, маркетиншке, консалтинг, спортске и многе друге услуге, а да не говоримо о огромној суперструктури услуга изграђеној на финансијским спекулацијама.

Ове антикризне мере имају задатак да што пре „закрпе балон“ и да се, уз неке козметичке корекције, поново ради по старом, док се не пронађе неко ново – алтернативно решење за економску хегемонију САД, пошто је доларској алхемији дошао крај. [40] Уколико се у томе успе (што није искључено, а на то упућују и назнаке да је криза заустављена – балон је успео да буде „закрпљен“ пре него што је до краја „издуван“), онда ће „закрпљени балон“ поново почети да се надувава и на њему ће се у скорој будућности појавити нова „рупа“ или, што је вероватније, доћи ће до таквог пуцања које ће имати несагледиве последице по цео свет.

Да ли је ова глобална криза превасходно економска?

Као што се из претходног излагања види у овом раду сам се бавио економским узроцима актуелне кризе, а коју и велика већина аутора у литератури и третира као економску. Међутим, мислим да су узроци кризе много дубљи и сежу у област морала (због ерозије капиталистичког морала „веберовског“ типа) [41] и духовности (религиозном истинском погледу на свет понуђен је сурогат у виду идеологије, а онда се уместо идеологије нуди још примитивнији сурогат у облику масовне културе), па није довољно излаз из ове кризе тражити само у економији. [42]

Стару аскетску буржоазију постепено је замењивала нова буржоазија финансијских спекуланата. Аскетска буржоазија, одричући се од многих сопствених животних радости како би што више штедела и улагала у пословање, могла је да очекује штедљивост и од других, те је имала шансу да буде схваћена и уважавана од целога друштва. Похлепна нова буржоазија финансијских спекуланата не ограничава своје хедонистичке прохтеве, не одлаже испуњење својих жеља и живи у своме самоизолирајућем виртуелном пространству где не делују правила нормалног живота, она је изгубила сваку легитимност и нема никакву основу да рачуна како ће бити схваћена и уважавана од целога друштва. Због тога се нова буржоазија (људи од струке – без духа и људи од уживања без срца, како то каже Вебер) све више одстрањује од друштва у коме живи и затвара (умрежава) у посебну међународну групу (светска олигархија) која више и не рачуна на широку грађанску подршку, него на подршку глобалних – наднационалних сила. Истргнути из заједнице у којој живе они прихватају концепт индивидуалних постигнућа у коме одсуствује вера у било какав вредносни систем и где постоји осећање да изнад индивидуе и њених перформанси нема ничег смисленог.

Ерозија моралне димензије капиталистичког система довела је до тога да су похлепа (да се има више – да се свака прилика зграби како је не би уграбио неко други) и страх (да се све може брзо да изгуби – да нико није више безбедан) главни покретачи система.

Уместо на морал, веру и савест нови капитализам се ослања на законе, интерес и профит. Формално поштовање законских норми (које често нису у складу за моралом) [43]
и логика (себичних, личних) интереса и профита превладали су над моралом, вером и савешћу који покушавају да се протерају у својеврсни црквени резерват.
[44]

Пре нешто више од два века као покушај потискивања религиозног погледа на свет појављује се идеологија која је била својеврсни сурогат религије и нека врста секуларне псеудорелигије. Међутим, за разлику од религије идеологија не обухвата све стране човекове природе. Тако на пример идеологија не може истовремено да обезбеди слободу и морал. Као што показује историјско искуство, идеологија ограничава или људске слободе (тоталитаризам) или релативизује и игнорише морална начела (либерални секуларизам)

Међутим, последњих деценија отишло се још даље и ми данас живимо у времену одсуства било какве идеологије и јединственог погледа на свет. Раније је постојала нека идеологија и она је водила консолидацији и обједињавању друштва, а сада уместо идеологија имамо неке нове силе, као на пример масовну културу која намеће одређени стил живота, формира одређене стереотипе и ствара илузију неког идеалног света у коме све блиста, све је надохват руке, где нема патњи и где се чак и смрт и сахрана претварају у својеврсну забаву – шоу спектакл. [45] Огромну улогу у томе што човек лако потпада под опијеност тим илузорним светом има реклама, која човека одводи у виртуелну псеудореалност, у њему подстиче потрошачка осећања, која са своје стране формирају одређени однос према животу и неке стандарде понашања. Они по правилу не обогаћује унутрашњи свет човека, него најчешће у људима остављају духовну пустош.

На крају бих рекао да је актуелна светска криза много озбиљнија него што се на први поглед чини, те да она није само велика економска него и дубока криза духовности, па се и излаз из ње не налази само (можда чак и не превасходно) на страни економије. О томе нешто више можда у неком од следећих текстова, а овај рад бих завршио речима Алексиса де Токвила, [46] који је средином 19. века дао следећи одговор на питање: Куда иде савремени свет? „Говорећи искрено ја не знам и мислим да то превазилази умове свих нас. Једно је познато – да се стари свет завршава! Како ће изгледати нови? Чак и највећи умови данашњег времена нису у стању да то кажу, исто као што умови античких људи нису могли предвидети пропаст ропства, долазак хришћанског света, најезду варвара – све оне велике догађаје што су изменили лице земље.“

Сажетак: *Актуелна глобална економска криза није конјуктурна него озбиљна системска криза, чије корене треба тражити у одлуци из Бретон Вудса (1944) да америчка новчана јединица – долар постане светска резервна валута, а да Америчка централна банка гарантује пуну конвертибилност долара у злато. САД нису могле да одоле искушењу да (зло)употребе могућност која им се пружила, те да увоз реалних ресурса из других земаља покривају доларима емитованим без адекватног покрића, да би (1971) једнострано одбациле преузету обавезу и укинуле конвертибилност долара за злато. Тако смо дошли у ситуацију у којој се чинило да су САД напокон успеле да пронађу чаробну формулу за вишевековне безуспешне покушаје алхемичара да створе богатство „из ничега“. Американци су сада могли (користећи своју политичку, војну и економску силу) једноставним „штампањем“ долара да долазе до огромних реалних материјалних добара из целога света. Да би повећавани апетити могли бити задовољени, САД су предузимале активне мере како би шириле зону коришћења америчког долара, било преко нових територија или преко нових актива трговања. Када се кроз процес глобализације долар проширио на цео свет, а како је укупна количина материјалних актива ограничена, наступа период интензивног стварања нових „виртуелних“ актива са којима се тргује на финансијским тржиштима. На спекулативним операцијама (практично из ваздуха) с временом је надуван велики „балон“, односно створена је огромна маса финансијских актива која вишеструко премашује текућу вредност реалног сектора економије. Пуцањем тог „ваздушног балона“ суочили смо се са кризом из које се сада тражи излаз. Мере које предузимају водеће земље, пре свих, САД (упумпавање свежег новца и снижење каматних стопа), личе на гашење пожара бензином. Тешко да решење може да буде оно што је био извор проблема.*

(24. јул 2009. године)

Кључне речи: **криза, амерички долар, спекулације, виртуелна економија, ваздушни балон.**

---

[1] Многи аутори у свету сматрају да је фашизам директан и нужан производ либералног капитализма на прелому 19. и 20. века. Такав систем организације друштва (у којем профит, капитал и тржиште постају циљеви сами за себе) човека, са свим његовим дотадашњим функцијама, и тачно одређеним местом у друштву, своди на рад као робу, и немилосрдно и брутално га измешта из дотадашњег положаја који му

је пружао самопоштовање, сигурност и социјални статус. Исти аутори сматрају да је слободно тржиште само довело до монопола с једне стране, те да је с друге стране, у растуреном и атомизираном друштву хронични страх од неизвесности утицао на психичку нестабилност људи
,
што је директно гурнуло масе у наручје фашизма. (Видети на
пример: Карл Полањи,
Велика трансформација
, Филип Вишњић, Београд 2003.)

[2] Пре скоро једног века Рус Николај Д. Кондратјев је дошао до закључка да је привреда подложна пословним циклусима, односно успонима и падовима. Привреда једно време расте, достиже врхунац (полет) после кога стопа раста почиње да пада (криза) и када се достигне најнижа тачка (депресија) , долази до опоравка и поновног раста (оживљавање) (N.D. Kondratieff, The long waves in economic life, Review of Economics and Statistics, 1925).

[3] У исто време, са кризом и почетком завршетка хегемонистичког циклуса САД, присуствујемо и кризи америчког (нео)либерализма (за који Џ. Гилдберг, у књизи Либерални фашизам, тврди да је то једна тоталитарна политичка религија која има сва обележја фашизма, али у нешто умеренијој и много перфиднијој форми) и на њему заснованог модела капитализма чисте тржишне привреде, те крају ере долара као светске резервне валуте.

[4] „Наметнут је долар а са њим и хегемонија САД. Амерички руководиоци могли су да чине шта су хтели, јер су то други плаћали. Када ситуација постане тешка, они једноставно унилатерално промене правила игре. Ово стање одлично илуструје славна изјава Џона Конелија, америчког министра финансија : Долар је наша монета, а ваш проблем“
.(
Le Mond diplomatique, 37/08
)

[5] Америчка централна банка је институција која је у приватном власништву десетак најбогатијих породица (Рокфелер, Ротшилд, Кенеди…).

[6] Португалска империја на Истоку почивала је на домаћим посредницима званим comprados – „стручњацима за варварска питања“ које су као марионете користили у својим колонијама.

[7] Текст нобеловца Џозефа Стиглица (из јула 2008) под насловом Крај неолиберализма (http://www.project-syndicate.org) почиње следећим речима: „Свет није био милосрдан према неолиберализму, том буђкуришу идеја, базираном на претпоставци фундаменталиста да тржиште, као саморегулирајући систем, ефикасно расподељује ресурсе и одлично служи интересима друштва. Управо тај тржишни фундаментализам лежи у основи течеризма, реганомике и такозваног ‘Вашингтонског договора’ и његове оријентације на приватизацију, либерализацију и независност централне банке која концентрише своју пажњу искључиво на инфлацију. Четврт века земље у развоју су се међусобно такмичиле и неуспеси су очигледни: земље које су се придржавале политике неолиберализма изгубиле су трку…“ На крају Џ. Стиглиц закључује: „Неолиберални тржишни фундаментализам је увек био политичка доктрина у служби одређених интереса. Он није никада био потврђен у економској теорији. Сада је јасно да га није потврдила ни историјска пракса. Извлачење поука из тога може да буде зрачак светлости међу згуснутим облацима који су се надвили над глобалном економијом.“ У исто време други нобеловац Пол Самуелсон (НИН, 12. март 2009) истиче: „Сада видимо колико је Милтон Фридман грешио тврдећи да тржиште може да се регулише само. Данас схватамо колико је Реган погрешио када је изјавио да влада није решење већ проблем. Данас се идеологија која је била доминантна последњих деценија показује као погрешна.“

[8] „Економија је постала најматематизиранија наука после физике. Уместо да се математика прилагођава за решавање економских проблема, много је једноставније економске претпоставке вештачки формулисати тако да омогућавају математичко решење. Три најпопуларније такве претпоставке су: homo oeconomicus, рационално понашање и потпуна информисаност. На тим и таквим претпоставкама изграђена је велика суперструктура која се знатно разликује од економске стварности“ (проф. др Бранко Хорват: Какву државу имамо и какву државу требамо, Прометеј, Загреб 2002)

[9] За њих су намењене стипендије, грантови, путовања на међународне скупове,

огромни хонорари за израду разних студија и законских предлога – најчешће су то само преводи са енглеског већ готових решења испод којих домаћи аутори треба само да ставе своје потписе, обезбеђено учешће у „стручним“ емисијама на „реформским и независним“ средствима јавног информисања преко којих се медијски промовишу у водеће „експерте“ и тако кандидују у за кључна економска места у држави, а најревноснији међу њима имају шансу да буду укључени и у светску елиту – истина њен периферни слој…).
Интересантан је овај феномен људи за свако време – „експерата“ који тачно знају када, где и шта треба да кажу, колико и када треба да буду критични, а колико и када апологете. Многи од њих су у Србији били високи владини чиновници и саветници деведесетих година 20. века да би убрзо након 2000. године постали саветници премијера и министара нове власти и са њима путовали широм Србије, водећи медијску кампању (Србија на добром путу и Поносна Србија), убеђујући грађане у исправност неолиберално тржишног фундаментализма.

[10] Видети детаљније у књизи: проф. др Јован Б. Душанић: Washington consensus – кодификовани програм економског неоколонијализма, Београд 2007.

[11] За време посете Београду, непосредно по формирању владе премијера Зорана Ђинђића, нобеловац Џ. Стиглиц добронамерно је упозорио на опасности прихватања савета ММФ-а. „Постоје бројни случајеви који показују да савети ММФ-а нису у складу са интересима земље којој су упућени. Зато се морате дипломатски супротставити ’шок терапеутима’ и ’монетарним фундаменталистима’ из ММФ-а, бранећи властите интересе. Јер улог у транзицији је много већи од економије; у питању је развој целокупног друштва.“ (Џ. Стиглиц, „Чувајте се ММФ“! Економист магазин, 12. март 2001)

[12] Неразвијеним земљама су натурале неспутано деловање тржишта и повлачење државе из привредне сфере, а код себе су радили другачије. Тако смо дошли до

парадоксалне ситуације. Док би Смитова „невидљива рука“ тржишта могла да буде, у великој мери, примењива за најразвијеније (у којима постоје изграђене тржишне институције), ми имамо ситуацију да држава у САД на један доста софистициран начин (о чему ће касније бити више речи) има огроман уплив на привредне токове (не само у САД него – због своје хегемонистичке позиције – и у целом свету). У исто време, у мање развијеним земљама како због недовољне изграђености тржишних институција, тако и потребе да држава својом економском политиком заштити виталне националне интересе од моћних (често деструктивних за националне интересе земље домаћина) атака транснационалних компанија, држава се протерује из привредне сфере која се у потпуности препушта тржишту.

[13] „Наводе се ’теоријска’ образложења како потпуно слободна трговина максимизира економско благостање. Но још је пре два века Фридрих Лист знао да то вреди само за партнере једнаке економске моћи. Остали, међу њима и Хрватска, биће експлоатисани. Земље су по свом привредном, политичком и културном развоју веома различите, а исто тако и по економској моћи. Због тога прокламација о слободној трговини и слободном кретању капитала представља реакционарну пропаганду политички и економски јаких који желе експлоатисати слабије. То се види одмах по противуречним захтевима кад нека богата земља захтева слободу кретања капитала (’свога’), а у исто време забрањује слободу кретања људи (’других’). Експоненти капитала лако проналазе опортунистичке научне раднике који објашњавају – од својих бруцоша па до других држава као што је наша – да је слободно кретање робе и капитала корисно за све. То је тачно кад су услови привређивања подједнаки. То је лаж кад се они екстремно разликују. Данас неких 200-тињак транснационалних компанија контролише трећину светске производње, 70 одсто међународне трговине и 80 одсто међународних инвестиција. Свака од тих компанија производи неколико пута више него цела Хрватска и то производи у неколико десетина различитих земаља. Кад се таква компанија и неко хрватско предузеће сретну на међународном тржишту, прилично је јасно како ће испасти та
’
слободна’ трговина. Оно мало великих предузећа које смо имали и која су се могла донекле равноправно носити на светском тржишту – сукцесивне су владе разбиле. Данас се говори само о ’малим и средњим предузећима’ – како и доликује једној полуколонијалној земљи.“(Проф. др Бранко Хорват: Какву државу имамо и какву државу требамо, Прометеј, Загреб 2002)

[14] На спекулативним операцијама (практично из ваздуха) с временом је надуван велики „балон“, односно створена је огромна маса финансијских актива која вишеструко премашује текућу вредност реалног сектора економије. Уколико би се сва та финансијска актива претворила у готов новац по текућој тржишној вредности
,
онда би се видело да постоји „тотални дефицит“ материјалних актива, који би изазвао

огромну хиперинфлацију која ће за собом повући значајно осиромашење грађана. Алтернатива је да се финансијске активе претворе у готов новац (не по текућој тржишној вредности него) по реалној вредности (која одговара текућој вредности реалног сектора економије)
,
цене на финансијском тржишту би вишеструко пале
и
за собом такође повукл
е
значајно осиромашење грађана. Али све док грађани верују да је финансијски „балон“ напуњен било чиме сем ваздухом, он представља економску реалност, пошто се економија заснива и на поверењу.

[15] На финансијском тржишту последњих година долази до веома софистицираних финансијских иновација и на тржишту се појављује велика количина не само двостепених (деривати) него и тростепених (деривати деривата), четворостепених и вишестепених финансијских актива.

[16] Због тога савремену економију САД и називамо „казино економијом“ у којој се спекулативност с временом претворила од периферне у основну карактеристику финансијског тржишта. Улагање у финансијске послове може да створи профит, али оно не ствара нову вредност и таква улагања представљају извлачење вредности из већ створене вредности настале у реалном сектору.

[17] Земља којаје била колевка техничког напретка губи своју производњу, индустријску моћ и стваралачку креативност, замењујући је несигурним услужним делатностима и деструктивним спекулативним операцијама. Почетак
20. века
симболизују Томас Едисон и Хенри Форд који су били велики иноватори и стварали материјалне вредности, развијали САД чему се дивио цео свет, а крај истог и почетак овог столећа симболизују Џорџ Сорош и Бернард Мејдоф – велики берзански спекуланти, који нису створили ништа корисно. Од земље марљивих и штедљивих радника и иноватора, како је остатак света видео САД почетком
20.
века, она се крајем века претворила у земљу спекуланата и похлепних потрошача.

[18] Величина спољнотрговинског дефицита показује да се управо тај део унутрашње потрошње САД, у суштини, дотира од других држава. Од 1982 . године (са изузетком

1991) САД имају стални дефицит спољнотрговинског биланса, а само у петогодишњем периоду 2002 –2007. година он је износио 3.700 милијарди долара. Поред тога, САД имају и огроман буџетски дефицит. Министарство финансија САД објавило је 13. јула 2009 . да је након првих девет месеци фискалне године федерални дефицит премашио 1.000 милијарди долара, те да ће до краја ове године дефицит, према прогнозама конгресног Бироа за буџет, премашити 1.800 милијарди долара.

[19] Тако је међу САД и осталим деловима света створена својеврсна „подела рада“. Поједностављено би се могло рећи да Америка троши робу која је произведена у другим државама, а те исте државе својом штедњом финансирају америчку потрошњу. САД остаје једино да штампају новац и на бази њега емитују све софистицираније хартије од вредности.

[20] Последњих деценијама све је очигледније огромно раслојавање, не само између развијених и неразвијених земаља и региона, него и између појединим слојевима становништва и код најразвијенијих земаља света. Просечне плате у САД су годинама стагнирале, а примања топ менаџера брзо су расл а из године у годину и достигла су астрономске износе. Иста правила транснационалне компаније примењују на своје запослене и у осталом делу света на који се шире. Штавише, у многим земљама се на тај начин „инсталирају“ и одржавају марионетски режими који су у служби светске олигархије и транснационалног капитала. Довољно је добро платити само неколико хиљада компрадора (коју чини домаћа политичка, пословна, медијска, па и интелектуална квазиелита мондијалистичке провијенције која по свом менталном склопу има лукративни поглед на свет и у складу са њим формиран систем вредности) да би се из неразвијених земаља извлачили огромни профити, а остала милионска већина домаћег становништва држала у беди и сиромаштву.

[21] Садашња ситуација веома је слична ситуацији која је постојала при крају британске империје. Тада је Индија још била британска колонија, а Махатма Ганди је тада рекао: када би смо ми трошили као В. Британија, онда би Индија, са својим огромним становништвом, појела цео свет брзо као скакавци.

[22] „Вредност трансакција над финансијским дериватима, како се дискретно назива модерна спекулација, повећана је са мање од хиљаду милијарди долара почетком ос амдесетих
на милион и четири
стотине хиљада милијарди долара, двадесет и пет година касније, што је пораст у односу 1 према 1.400.“ (Боне – Радовић,
„
Жртвени јарац са Алпа“, НИН, 7.
мај
2009)

[23] Сабпрајм (другоразредни) кредити се одобравају клијентима са лошим кредитним рејтингом, односно онима који имају ниска и нередовна примања и лошу кредитну историју (кашњење у отплати ранијe узетих кредита). Због тога су каматне стопе више него у случају „приме“ клијената који имају добар кредитни рејтинг.

[24] Thomas Wood, Meltdown, Regnery Publishing, 2009.

[25] Rene Ricol, Rapport Sur la Crise financiere au president da la republique, semtembre 2008.

[26] Мада су приватизоване 1970. године остале су у блиској вези са администрацијом САД и , бивајући од државе издашно спонзорисане, реализовале су њену политику „својинске демократије“.

[27] Овде се налази и одговор на често постављано питање: Откуда америчким банкама толики новац за масовно одобравање јефтиних стамбених кредита ?

[28] А овде налазимо одговор и на следеће логично питање: Како су америчке банке могле да неселективно одобрава
ју
стамбене кредите и грађанима који не испуњавају стандардне банкарске критеријуме кредитне способности? Поред тога, ризик није постојао све док је постојао брз раст цена некретнина који је омогућавао да се из хипотеке наплати стамбени кредит уколико

дужник (из било којих разлога) уредно не отплаћује кредит.

[29] Изгледало је да је пронађен фантастичан perpetuum mobile.

[30] То омогућава англосаксонска рачуноводствена регулатива која врши билансирање по концепту такозване фер вредности и по коме се у условима нереалних („надувених“) цена исказују нереализовани профити, који представљају основу за исплату дивиденди и енормн и раст бонуса менаџера. Поред тога, ревизорске куће клијентима (који их добро плаћају) често према њиховим жељама „креирају“ ревизорске извештаје (сетимо се само Андерсена – бивши Артур Андерсен – који је за своје услуге само у 2000. години од Енрона добио више од 50 милиона долара, или – нама ближих – разних извештаја светски познатих ревизорских и консултантских компанија око вредности имовине и пословног резултата НИС-а). Због тога се у литератури већ одомаћила духовита синтагма „креативно рачуноводство“.

[31] Стална трка берзанских индекса и капитализације доминирала је над повећањем реалне ефикасности пословања и оријентисала је менаџере на спекулативне активности и остваривање што већих прихода у кратком року (уместо да се оријентишу на спровођење дугорочне развојне политике).

[32] И званична статистика САД, приказујући инфлацију мањом од реалне, номинално повећава стопу раста БДП -а, подстиче оптимизам. Као главни индикатор инфлације, који се користи и као дефлатор БДП -а, користи се индекс потрошачких цена (Consumer Price Index – CPI). „Корпа производа“ на бази кога се он обрачунава није се практично мења
ла
већ неколико деценија, а структура америчке привреде се коренито променила. У сфери услуга данас ради око 80
одсто
запослених и скоро са тим процентом учествује у БДП
-у
. У структури потрошње услуге заузимају, из године у годину, све већи проценат и њихове цене расту брже од цена роб
е
за потрошњу, а индекс потрошачких цена још увек се израчунава првенствено на бази цен
е
роб

е
, а не услуга. Поред тога, последњих година као дефлатор БДП
-а
користи се базни индекс потрошачких цена (core CPI), односно индекс из кога је искључен раст цена на енергију и храну, а који су последњих година имали изузетно велики раст. Оваква „креативна“ статистика је, потцењујући реалну стопу инфлације, номинално надувавала БДП САД.

[33] До деведесетих година прошлог века задуженост становништва била је нижа од 50 одсто
, да би већ почетком овог столећа она знатно премашила величину БДП
-а
САД.

[34] На ову тему у литератури се често наводи један поучан пример из 1929. године. Те године је тада знаменити милијардер Џон П. Морган распродао св е своје акције које је поседовао, непосредно пре пада њихових цена на берзи. Због тога је позван на саслушање пред комисију Конгреса САД. Чланове комисије је интересовало да ли је Џон П. Морган располагао неким инсајдерским информацијама које је могао да искористи, те да све своје акције прода непосредно пред велики пад њихових цена на берзи. Џон П. Морган је члановима комисије објаснио да се он на тај корак одлучио
након
једног успутног разговора са уличним чистачем обуће чије услуге он годинама користи. Једнога јутра док му је чистио обућу улични чистач га је упитао за мишљење како ће се кретати цена акција неке компаније, признавши му да је он недавно купио нешто њених акција. Одлазећи у
канцеларију,
Џон П. Морган је одлучио да истога дана распрода све своје акције, јер је убеђен да „када на берзу долази улични чистач обуће, професионалац нема ту шта да тражи и са тога тржиште треба одмах одлазити“
.

[35] После тога потребно је темељно реформисати регулативу финансијских тржишта и рачуноводствених стандарда у чију основу ће бити постављен повратак фундаменталној вредности актива и онемогућено поновно „надувавање“ балона и исказивање и трошење непостојећих („виртуелних“) вредности.

[36] Видети: http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/paketi-antikriznih-mera-najznacajnijih-dr

zava-eu.html

[37] Ове компаније су годинама исказивале огромне профите на бази којих су исплаћивани огромни бонуси и велике дивиденде, а сада када ове компаније имају велике губитке , држава их покрива новцем пореских обвезника (али не само америчких, него због доларске доминације новцем свих нас). На тај начин губици се социјализују (на пореске обвезнике целог света), а профити су раније приватизовани (од стране богате економске елите , пре свега вештих спекуланата).

[38] Ова аргументација ме подсећа на једну анегдоту коју сам слушао седамдесетих година прошлог века. Учитељица, сликовито на примеру железничке композиције, деци објашњава авангардну улогу Савеза комуниста. Локомотива је Савез комуниста, путнички вагони су радни народ, сем последњег вагона у коме су непријатељи народа (дисиденти, критичари, остаци поражених снага – једном речју кочничари друштва) који стално постављају „клипове у точкове“. На следећем часу мали Перица све лепо понови, наглашавајући да Савез комуниста , авангарда радничке класе, свом снагом (као локомотива) вуче цело друштво у просперитет и светлу будућност, лепо рече и ко се налази у последњем вагону, али на учитељичино пит питање (шта би било да не постоје кочничари?) он, уместо да каже да би много брже стигли у светлу будућност, рече: Како нас они из локомотиве безглаво возе, да нема оних из последњег вагона који коче сви би брзо отишли у п(ровалију) м(рачну).

[39] Шта радити са тако огромним бројем људи (40 одсто од сада запослених) који би остали без посла и било каквих средстава за опстанак ? Из историје знамо да постоје три могућности: 1) ангажовати их на јавним радовима и обезбедити им средства за преживљавање – план Рузвелта, 2) ангажовати их за рат – план Хитлера и 3) оградити се од њих и дозволити да изумиру у сиромаштву – пример Африке.

[40] Шта би то ново могло бити, тешко је рећи. Можда рецимо, САД ипак успеју да натуре целом свету генетски модификован е житарице, када би само неколико америчких компанија имал о монопол на производњу семена (пошто плод генетско модификоване житарице није могуће користити као семе, односно он не даје нови плод).

[41] „Однос економије и етике одувек је био важан за функционисање економског система. Макс Вебер, зачетник модерне социологије, бавио се овим проблемом у свом чувеном есеју с почетка 20. века, под насловом 'Протестантска етика и дух капитализма'. Развој капитализма Вебер великим делом везује за специфичну етику протестантских деноминација насталих на основама калвинизма. Капиталиста 'протестантског кова' скроман је до аскетизма, вредан, частан и социјално одговоран. Његов мото би се могао свести на став да је 'поштење најбоља политика'. У оваквом капиталистичком универзуму етика није само ствар појединца, његове вере и савести. Над личним моралом бде и верска заједница којој предузетник припада, а припадност заједници је потврда његове честитости и гаранција свима који са њим ступају у пословне односе, док је изопштење из заједнице вероватно и крај пословне каријере." (Небојша Катић, „Криза етике и етика кризе", Политика, 30. 12. 2008)

[42] Крајем 2008. године садашњи патријарх Русије г. Кирил изјавио је како је свака криза суд Божји који одваја истину од лажи и разоткрива неправду, те када свет данас преживљава економску кризу , тај суд открива неку глобалну људску неправду. Потребно је не само савладати искушења пред којим се налазимо, него је потребно да се из кризе изађе очишћеним и просветљеним, са правилни м схватањем како треба живети, између осталог и у сфери економије. По мишљењу п атријарха Кирила уколико богатство буде резултат људскога рада, а не финансијских схема и операција, уколико се економија заснива на простом принципу да само људски рад (интелектуални, физички и чак духовни) производи реалне вредности, до оваквих криза неће долазити. (http://paragon.blogmetro.ru/2009/01/07/vsyakij-krizis-v-zhizni-est-sud-bozhij)

[43] Све је већи јаз између права и морала, а што се нарочито огледа у нормирању нових људских права ко ј а често противречe моралу.

[44] Сетимо се само чувене крилатице „Коме је до морала, нека иде у цркву“ коју је пре неколико година изговорио први премијер „демократске“ Србије.

[45] Смрт и сахрана Мајкла Џексона ових дана то одлично илуструју.

[46] Алексис де Токвил, О демократији у Америци, Сремски Карловци 2002.